

Samenvatting

Hoofdstuk 7 Samenwerken

7.1 Gevangenendilemma

Welk dilemma bestaat er in de keuze tussen samenwerken en concurreren?

De keuze tussen samenwerken en concurreren kan worden geanalyseerd met de speltheorie. Bij de **speltheorie** gaat het om spelers/partijen die afhankelijk van het gedrag van de tegenspelers/tegenpartijen een optimale strategie voor zichzelf bepalen. Als de strategie van een speler de beste reactie is op de gekozen strategie van de ander, wordt zo'n strategie een **dominante strategie** genoemd. Bij een **simultaan spel** kunnen de spelers gelijktijdig hun strategie bepalen zonder de gekozen strategie van de tegenspeler te kennen. Bij een **sequentieel spel** bepalen de spelers hun strategie na elkaar. Bij een **niet-coöperatief spel** kunnen de spelers niet met elkaar onderhandelen en geen onderlinge afspraken maken. Bij een **coöperatief spel** kunnen de spelers tijdens het spel wel afspraken maken en een gezamenlijke strategie uitdokteren. Bij een **gevangenendilemma** gaat het om een simultaan niet-coöperatief spel waarbij individuele strategieën van de partijen tot een slechter resultaat leiden dan in het geval van samenwerking tussen de partijen. Het individuele belang is strijdig met het collectieve belang. **Zelfbinding** (als een speler rekening houdt met de belangen van de tegenpartij) en **reputatie** (geloofwaardigheid) van de spelers, sociale normen en verhoudingen en spelherhaling hebben invloed op de uitkomsten.

7.2 Prijzenoorlog of samenwerken

Welke voor- en nadelen zijn verbonden aan samenwerking boven een prijzenoorlog?

Een **prijzenoorlog** is een felle concurrentiestrijd die wordt gevoerd met steeds nieuwe prijsverlagingen van de concurrenten. Met het gevangenendilemma uit de speltheorie kun je verklaren waarom ondernemingen een prijzenoorlog voeren, terwijl samenwerking tot betere resultaten voor de ondernemingen zou leiden. In de praktijk wordt vaak gekozen voor de **Tit-for-tat-strategie**, in het Nederlands **de oog om oog – tand om tandstrategie**. Als jij de prijzen gelijk houdt, zal ik dat ook doen. Maar op het moment dat jij de prijzen verlaagt, doe ik dat ook.

Voor consumenten lijkt een prijzenoorlog gunstig. Het **consumentensurplus** (het verschil tussen hun betalingsbereidheid de werkelijke prijs) neemt toe. Maar het **producentensurplus** (het verschil tussen de minimaal gewenste verkoopprijs en de werkelijke prijs) neemt af. Om die redenen is het voor de ondernemingen beter om met elkaar samen te werken. Vergaande samenwerkingsafspraken zoals in een prijs-, quotum- of marktverdelings**kartel** zijn volgens de **mededingingswet** echter verboden. Kartelafspraken leiden tot productiebeperking en opdrijving van de prijzen. Hierdoor neemt het consumentensurplus op de markt en de welvaart in de samenleving af. De **Autoriteit Consument & Markt (ACM)** ziet toe op naleving van de Mededingingswet en kan forse boetes opleggen.

7.3 Dwang bij collectieve goederen

Hoe grijpt de overheid in als tegenstrijdige individuele belangen het algemene belang kunnen schaden?

Individuele goederen zijn goederen die kunnen worden gesplitst in individueel leverbare eenheden, waarvoor een prijs kan worden gevraagd omdat ze via de markt geleverd kunnen worden.

Collectieve goederen zijn goederen die niet kunnen worden gesplitst in individueel leverbare eenheden, omdat ze niet via de markt aan de afzonderlijke individuen kunnen worden verkocht en niemand van het gebruik kan worden uitgesloten. Als de overheid een individueel goed aanbiedt, wordt van **quasi-collectieve** of **semi-collectieve** goederen gesproken.

Het marktmechanisme werkt niet bij collectieve goederen. Daarom verzorgt de overheid de productie van collectieve goederen. Dit kan worden verklaard met het gevangenendilemma uit de speltheorie. Als een andere belastingbetaler wel bijdraagt en jij niet ga jij er in inkomen relatief op vooruit, terwijl de inkomensverhoudingen gelijk blijven als je wel bij zou dragen. Als de andere belastingbetaler niet bijdraagt en jij wel ga jij er in inkomen relatief op achteruit, terwijl de inkomensverhoudingen gelijk blijven als je niet bij zou dragen. Daarom zul je niet willen bijdragen in de kosten van collectieve goederen. Je lift dan mee op de bereidheid van anderen om wel te betalen. Maar omgekeerd geldt hetzelfde! Of jij nu wel of niet meebetaalt, ook andere belastingbetalers zullen om dezelfde redenen niet mee willen betalen. Dergelijk **meeliftgedrag** leidt dan ook tot **negatieve externe effecten** van dat gedrag: hoewel er wel behoefte aan bestaat worden collectieve goederen niet geproduceerd. Daarom moet iedereen worden gedwongen bij te dragen of samen te werken om het collectieve goed te produceren. Meestal is sprake van **collectieve dwang**. De overheid zorgt dan voor de productie van het collectieve goed en dwingt betaling via belastingheffing af. Zo hebben verplichte zelfbinding van de belastingbetalers maar ook sociale normen en politieke verhoudingen invloed op de productie van collectieve goederen.

Samenvatting

Hoofdstuk 8 Onderhandelen

8.1 Onderhandelen

Welke factoren zijn van invloed op onderhandelingen?

Met **onderhandelingen** proberen onderhandelaars iets te bereiken wat ze zonder onderhandelingen niet zouden kunnen bereiken. Loononderhandelingen leiden tot een herverdeling van het werkgevers- en het werknemerssurplus op de arbeidsmarkt. Hoe hoger het loon, hoe hoger het werknemerssurplus, en hoe lager het werkgeverssurplus.

De uitkomst van de onderhandeling wordt door diverse factoren beïnvloed. Voorbeelden hiervan zijn het belang voor de partijen, de (relatieve) grootte van de onderhandelingspartijen, de mate van samenwerking binnen een onderhandelingspartij en de mogelijke alternatieven van de onderhandelingspartijen.

Bij onderhandelingen kunnen verzonken kosten een rol spelen. **Verzonken kosten** zijn de kosten van investeringen die niet terugverdiend kunnen worden op het moment dat een bedrijf met een activiteit stopt. Verzonken kosten leiden tot een slechte onderhandelingspositie. Als door het stoppen van de onderhandelingen of het opzeggen van de samenwerking één van de partijen meer dan de andere wordt benadeeld is er bij speciale investeringen sprake van een **berovingsprobleem**.

8.2 Collectieve arbeidsovereenkomst en overheidsingrijpen

Hoe maken werkgevers, werknemers en overheid afspraken over werk en inkomen?

In de **Stichting van de Arbeid** overleggen de centrale organisaties van werkgevers en werknemers met elkaar. Soms sluit de Stichting van de Arbeid met het kabinet een **Centraal Akkoord**. Hierin staan afspraken over de loonontwikkeling en andere arbeidsvoorwaarden, die als basis dienen voor nieuwe cao's. Een **collectieve arbeidsovereenkomst** (cao) wordt afgesloten door een of meer werkgevers of werkgeversorganisaties en een of meer werknemersorganisaties, meestal vakbonden. De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) kan cao's **algemeen verbindend** te verklaren (AVV). De gehele branche is dan verplicht de cao te volgen. Indien er in een branche of bedrijf een cao van toepassing is, zijn de afspraken hieruit van toepassing voor een **individuele arbeidsovereenkomst**.

Arbidsvoorwaarden bestaan uit **primaire arbeidsvoorwaarden** (het loon, de werktijden, de pensioenregeling, de vakantieregeling en het werk) en **secundaire arbeidsvoorwaarden** (overige).

Bij de cao-onderhandelingen worden afspraken gemaakt over het brutoloon of **cao-loon**. Voor een werknemer is het **nettoloon** echter van belang. Dit is het brutoloon inclusief vergoedingen min loonbelasting en premies. En voor de werkgever zijn de **loonkosten** belangrijk: de brutolonen plus premies sociale lasten werkgevers die de arbeidskosten verhogen. Het verschil tussen de loonkosten en de nettolonen is de **wig**. De **loonkosten per product** worden berekend door de totale loonkosten te delen door de totale productie-omvang, of door de gemiddelde loonkosten te delen door de gemiddelde arbeidsproductiviteit.

Een **contractloonstijging** is uit te splitsen in **prijscompensatie** (gelijk aan de inflatie, de stijging van de consumentenprijzen) en een **initiële loonstijging**. Lonen kunnen ook stijgen door bijvoorbeeld promotie en meer ervaringsjaren. Dit is een **incidentele loonstijging**. Om te beoordelen of en met hoe veel procent de koopkracht van de lonen stijgt, bereken je het indexcijfer van het **reële loon**.

De **loonruimte**, tenslotte, bepaalt met welk percentage de lonen kunnen stijgen zonder dat de winst ten opzichte van de loonkosten daalt. Deze wordt bepaald door de stijging van de arbeidsproductiviteit en de verkoopprijzen tezamen.

8.3 Gevangenendilemma bij loononderhandelingen

Hoe speelt het gevangenendilemma een rol bij loononderhandelingen?

Bij loononderhandelingen zijn vaak de kenmerken van een **gevangenendilemma** van toepassing.

Samenwerken en onderhandelen is beter dan hoge eisen stellen en daaraan vasthouden. Als beide partijen kiezen voor samenwerking/onderhandelen, levert dit voor beide partijen een beter resultaat op dan wanneer ze voor de **dominante strategie** kiezen (hoge looneisen en laag loonbod). Er is in dat geval sprake van zelfbinding. **Zelfbinding** betekent dat je openlijk toegeeft op je eigenbelang, en daarmee het gedrag van de andere partij probeert te beïnvloeden, met als uiteindelijk doel het behalen van eigen voordeel. Daarbij is de **reputatie van betrouwbaarheid** van beide partijen van belang voor de vraag of de optimale afspraak tot stand komt. Omdat de dominante strategie voor beide partijen het meeste voordeel oplevert, bestaat er een risico dat partijen de afspraken niet nakomen. Om die reden is het vastleggen van de afspraken in **contracten** over de arbeidsvoorwaarden zinvol. Zo kunnen de collectieve afspraken ook juridisch worden afgedwongen. Er is sprake van **collectieve dwang**.

De collectiviteit en het mogelijk algemeen verbindend verklaren van cao's kan ook leiden tot **meeliftgedrag**. Zo gelden bijvoorbeeld cao-afspraken voor alle werknemers, niet alleen voor werknemers die lid zijn van een vakbond. Deze niet-leden vertonen meeliftgedrag.

8.4 Loonstarheid op de arbeidsmarkt

Wat zijn de oorzaken en gevolgen van loonstarheid?

In Nederland bestaat er, ter bescherming van de werknemers, een **wettelijk minimumloon**. Dit is het laagste bedrag dat een werkgever wettelijk verplicht is aan een werknemer als loon te betalen. De hoogte van het minimumloon heeft invloed op de vraag naar en het aanbod van arbeid: op korte termijn is de vraag naar arbeid lager en het aanbod hoger op het moment dat er een minimumloon wordt ingesteld, waardoor er een aanbodoverschot en dus werkloosheid ontstaat.

In de praktijk zijn de lonen op korte termijn star. **Loonstarheid** of **loonrigiditeit** betekent dat de lonen traag reageren op veranderde marktomstandigheden. De belangrijkste redenen daarvoor zijn het bestaan van een wettelijk minimumloon en cao-contracten. Een verandering op de arbeidsmarkt leidt bij een star loon kan leiden tot toenemende werkloosheid (bij een dalende vraag naar arbeid), of tot moeilijk vervulbare vacatures (bij een stijgende vraag naar arbeid).

Samenvatting

Hoofdstuk 9 Intertemporele ruil gezinnen

9.1 Jong geleerd, oud gedaan

Welk economisch gedrag vertonen mensen in hun verschillende levensfasen?

Mensen doorlopen verschillende levensfasen, waarin zij ander gedrag vertonen en te maken hebben met andere inkomsten en uitgaven. Dat dwingt mensen om geld te verplaatsen in de tijd. Door te **sparen** stel je consumptie uit en verplaats je inkomen van vandaag naar de toekomst. **Lenen** is het naar voren halen van toekomstig inkomen. Deze **intertemporele beslissingen** noemen we ook wel **ruilen over de tijd**.

In je jeugd en studie heb je doorgaans een laag arbeidsinkomen. Je consumptieniveau wordt in je kindertijd hoofdzakelijk bepaald door je ouders. Als je met pensioen gaat stop je met werken en krijg je ook geen arbeidsinkomen meer. Tijdens je werkzame leven is je inkomen hoger dan je consumptieve uitgaven. Van je inkomen moet je immers ook belastingen en sociale premies betalen.

Een ander deel van je inkomsten gebruik je voor de aflossing van je schulden en een weer een ander deel voor besparingen. Bij de besparingen gaat het niet alleen om spaargeld op een bank maar bijvoorbeeld ook om de te betalen pensioenpremie voor je oude dag. Zo bouw je vermogen op.

Vermogen, bezittingen en schulden zijn voorbeelden van voorraadgrootheden. Inkomens, consumptie, besparingen, belastingen, premies en aflossingen zijn voorbeelden van stroomgrootheden. **Voorraadgrootheden** zijn grootheden die op een bepaald tijdstip worden gemeten. **Stroomgrootheden** zijn grootheden die per tijdseenheid of periode worden gemeten.

9.2 Werken of studeren?

Ga je na je havo-diploma direct werken of volg je eerst nog een vervolgopleiding?

Jongeren zonder **startkwalificatie** zijn volgens de overheid onvoldoende voorbereid op de arbeidsmarkt. De meeste jongeren kiezen na hun middelbare schooltijd daarom voor een vervolgopleiding. Zij investeren zo tijd en geld in zichzelf. Je investeert in **human capital**. Bedrijven investeren in **physical capital**. Mensen die personen om zich heen verzamelen, die in de toekomst nuttig voor hen zijn, investeren in **social capital**.

Redenen om verder te studeren zijn: vergroten van je kennis, verbeteren van je vaardigheden, persoonlijke ontplooiing, vergroten van je kansen op de arbeidsmarkt en verhoging van je kansen op een hoger inkomen. Met je na je studie opgebouwde 'human capital' kun je uit je toekomstige inkomen de studieschuld weer aflossen. En beginnen aan de opbouw van je vermogen voor later.

Door veranderingen in de techniek verandert het werk dat mensen doen. Dat maakt het nodig om aan **her/bijscholing** te doen, zodat je op de hoogte blijft van de laatste technologische vernieuwingen. Als het werk dat je doet helemaal verdwijnt, moet je je **omscholen**. Dat is het leren van een geheel ander beroep.

Goed onderwijs levert een goed geschoolde beroepsbevolking op. Niet voor niets bemoeit de overheid zich daarom met het onderwijs. De overheid heeft voor jongeren de **leerplicht** ingesteld. Je mag pas gaan werken als je een **startkwalificatie** hebt behaald. De overheid regelt **studiefinanciering** via de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). Als je niet genoeg geld hebt voor een vervolgopleiding kun je geld lenen bij de overheid.

9.3 Sparen en lenen

Wat zijn de voor- en nadelen van sparen en lenen?

Door te **sparen** verplaats je een deel van je inkomen naar de toekomst door het uitstellen van consumptie (intertemporele ruil). Als je geld op een spaarrekening bij een bank zet, dan krijg je **rente**.

Bij **enkelvoudige rente** ontvang je alleen rente over het bedrag dat je op je spaarrekening hebt gestort. Bij **samengestelde rente** ontvang je niet alleen rente over het bedrag dat je op je spaarrekening hebt gestort, maar ook rente over rente. Als de bank het rentepercentage kan veranderen is het **sparen tegen een variabele rente**. Als het rentepercentage hetzelfde blijft is het **sparen tegen een vaste rente**. Bij een **spaardeposito** staat je spaargeld vast gedurende de looptijd van het deposito. Ieder jaar stijgen de prijzen van de meeste producten met een paar procent. Dat is **inflatie**. Het **reële rentepercentage** is de toename van de koopkracht van je spaargeld.

Als een Nederlandse bank failliet zou gaan, treedt het **depositogarantiestelsel** in werking. De Nederlandsche Bank (DNB) garandeert per rekeninghouder per bank uitbetaling van maximaal € 100.000 als een bank niet meer aan haar betalingsverplichtingen kan voldoen.

Door te **lenen** verplaats je inkomen uit de toekomst naar vandaag (intertemporele ruil). Geld lenen kost geld. Je moet **rente** betalen over het geleende bedrag. Dat is een vergoeding die je betaalt voor het gebruik van andermans geld. **Aflossen** is het teruggeven van het geleende geld. Vaak betaal je ook kosten voor het afsluiten van een lening. De rente waarin de kosten voor het afsluiten van de lening zijn meegenomen, heet het **jaarlijkse kostenpercentage** of **effectieve rente**. Als je geld leent, geeft de bank jouw naam door aan het **Bureau Kredietregistratie (BKR)**. Er zijn verschillende soorten leningen. Bij een bank kun je rood staan op je bankrekening en betaal je rente over het **debetsaldo**.

Bij een **persoonlijke lening** staat de rente en de looptijd van de lening vast. Bij een **doorlopend krediet** is de rente en de looptijd variabel. Bij **koop op afbetaling** betaal je een product in termijnen en ben je direct de eigenaar. Bij **huurkoop** wordt je pas eigenaar nadat de laatste termijn is betaald.

9.4 Huren of kopen?

Wat zijn de voor- en nadelen van een huurwoning en een koopwoning?

Huur is het bedrag dat je betaalt voor het gebruik van een woning, die eigendom is van een ander.

Voor **sociale huurwoningen** gelden maximumhuren (afhankelijk van een puntensysteem), een maximaal percentage jaarlijkse huurverhoging en kun je recht hebben op huurtoeslag. **Huurtoeslag** ontvang je iedere maand van de belastingdienst als de huur in verhouding tot je inkomen erg hoog is.

Economie Integraal

Voor **vrije sectorwoningen** (woningen met een hogere huur) bestaan er geen maximumhuren, is de huurverhoging vrij en heb je meestal geen recht op huurtoeslag.

Dood breekt geen huur betekent dat de erfgenamen je niet op straat zetten als jouw huisbaas komt te overlijden. **Koop breekt geen huur** betekent dat de nieuwe eigenaren je niet op straat zetten, als jouw huisbaas het huis verkoopt waar jij in woont.

Vanwege het tekort aan woningen gelden gemeentelijke toewijzingsregels. Bij de toewijzing spelen het inkomen, de huurprijs, de grootte van de woning, de gezinsgrootte en urgentie een rol. Boven aan de **urgentielijst** staan de dringendste gevallen. Je kunt daarbij denken aan mensen die op medische gronden moeten verhuizen. De gemeente wijst ook eerder een woning toe aan iemand met een economische of sociale binding. Van **economische binding** is sprake als je in de gemeente je inkomen verdient. Van **sociale binding** is sprake als je jarenlang in die gemeente hebt gewoond.

Bij een **hypothecaire lening** geef je de bank het **recht van hypotheek**. Als je rente- en aflossing niet meer kunt betalen, heeft de bank het recht om je huis in het openbaar te laten verkopen. Met de opbrengst wordt je schuld afgelost. Als de verkoop van de woning minder oplevert dan je schuldig bent, dan heb je een **restschuld**. Als je een lening hebt met **nationale hypotheekgarantie** (NHG) staat het Waarborgfond Eigen Woningen (WEW) garant voor terugbetaling van het gehele hypotheekbedrag aan de bank.

De bank is de **hypotheeknemer**. De persoon die zijn huis als zekerheidsstelling aan de bank geeft, is de **hypotheekgever**. Bij de **lineaire hypotheek** los je steeds een vast bedrag af. Bij de **annuïteitenhypotheek** betaal je een vast bedrag, dat voor een deel uit aflossing bestaat en voor een deel uit rente.

Een **makelaar** bemiddelt tussen de koper en de verkoper van een woning. Zodra koper en verkoper het met elkaar eens zijn, sluiten zij een **voorlopig koopcontract**. De koper heeft dan nog drie dagen bedenktijd. Als beloning ontvangt de makelaar **courtage**. Voor een definitief koopcontract moet je langs de **notaris**. Je bent pas eigenaar van een woning nadat de notaris je inschrijft in het **kadaster**.

De **overdrachtskosten** bestaan uit de kosten van de notaris, het kadaster en de overdrachtsbelasting. Bij **kosten koper (k.k.)** betaalt de koper de overdrachtskosten. Bij **vrij op naam (v.o.n.)** betaalt de verkoper de overdrachtskosten.

9.5 Ouderdomspensioen

Hoe kom je aan geld als je te oud bent om te werken?

Je **ouderdomspensioen** is het inkomen voor de tijd dat je op latere leeftijd niet meer werkt. In Nederland bestaat het ouderdomspensioen uit drie onderdelen: de AOW-uitkering, een aanvullend bedrijfspensioen en een vrijwillige pensioenopbouw.

De **Algemene Ouderdomswet** (AOW) is een **volksverzekering** en biedt iedere Nederlandse ingezetene een basispensioen. Werknemers betalen de AOW-premie. Er is sprake van door de overheid opgelegde **verplichte solidariteit** tussen ouderen en jongeren. Voor de AOW geldt net als

Economie Integraal

voor de andere sociale verzekeringen het **omslagstelsel**, waarbij de werkenden van nu betalen voor de ouderen van nu.

Vergrijzing en **ontgroening** betekent dat het aantal ouderen in verhouding tot het aantal jongeren toeneemt. Dit heeft tot gevolg dat de premiedruk moet stijgen en/of de AOW-uitkeringen moet dalen. In Nederland is daartoe de AOW-leeftijd stapsgewijs verhoogd van 65 naar 67 jaar. Het doel van een **aanvullend bedrijfspensioen** is de AOW aan te vullen met een pensioenuitkering die afhangt van het gemiddeld genoten salaris en het aantal jaren dat je hebt gewerkt. Zo is je uiteindelijke pensioen hoger en beter afgestemd op de hoogte van je arbeidsinkomen voordat je met pensioen ging. Een **bedrijfspensioen** is gebaseerd op het **kapitaaldekkingstelsel**: met de betaalde pensioenpremies spaar je met hulp met je werkgever je eigen pensioen bij elkaar. De betaalde premies worden door de pensioenfondsen belegd in aandelen, obligaties en andere waardepapieren.

Door koerswinst en beleggingsrendementen neemt je **pensioenreserve** (je opgebouwde pensioenvermogen) extra toe. Zo kunnen de pensioenuitkeringen worden geïndexeerd.

Pensioenindexatie wil zeggen dat de pensioenen worden aangepast aan het inflatiepercentage, zodat de pensioenuitkering **waardevast** blijft of aan de stijging van de CAO-lonen zodat de uitkering **welvaartsvast** blijft. De indexatie kan geheel of gedeeltelijk achterwege blijven als de dekkinggraad van een pensioenfonds te laag wordt. De **dekkinggraad** is de verhouding tussen het vermogen van een pensioenfonds en de pensioenen die het fonds nu en in de toekomst moet uitbetalen.

Vrijwillige pensioenopbouw is er voor mensen met een eigen zaak en mensen die een relatief korte periode in Nederlandse loondienst hebben gewerkt. Voorbeelden van vrijwillige pensioenopbouw zijn het afsluiten van een levensverzekering, lijfrente-sparen, zelf geld beleggen en het aflossen van je hypotheekschuld.

Samenvatting

Hoofdstuk 10 Intertemporele ruil overheid

10.1 Collectieve en particuliere sector

In welke opzichten verschilt de collectieve sector van de particuliere sector?

De **collectieve of publieke sector** bestaat uit de overheid (Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen) en zelfstandige bestuursorganisaties (ZBO's). De **particuliere of private sector** bestaat uit (particuliere) bedrijven en gezinnen.

De kenmerkende verschillen tussen de collectieve en particuliere sector zijn dat de collectieve sector het algemeen belang dient in plaats van het eigenbelang in de particuliere sector en dat uitgaven van de collectieve sector grotendeels gefinancierd worden uit belastingmiddelen en sociale premies (collectieve dwang), wat in de particuliere sector onmogelijk is.

De overheid kan ingrijpen in de particuliere sector en haar eigen rol vergroten door middel van regulering, collectivisatie en nationalisatie. Bij deregulering en privatisering ontstaat het tegenovergestelde effect: de rol van de particuliere sector in de economie wordt dan groter. De collectieve sector dient het algemeen belang.

10.2 Begroting en schuld collectieve sector

Hoe ontstaan tekorten, welke invloed heeft dat op de schulden van de collectieve sector?

Op **Prinsjesdag** maakt de Minister van Financiën in de miljoenennota de **Rijksbegroting** bekend: de verwachte inkomsten en uitgaven voor het komende kalenderjaar. De begrote inkomsten bestaan uit belastingen, sociale premies en niet-belastingmiddelen. De belastingen zijn onderverdeeld in directe en indirecte belastingen. **Directe belastingen** zijn belastingen die de belastingplichtige direct over zijn inkomen en vermogen afdraagt aan de Belastingdienst, zoals inkomstenbelasting. **Indirecte belastingen** of prijsverhogende belastingen zijn belastingen die moeten worden betaald bij de aanschaf, het bezit of het gebruik van bepaalde goederen, zoals btw en accijns. De loon- en inkomstenbelasting in Nederland is progressief en gaat uit van het **draagkrachtbeginsel**: de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten dragen. Het **profijtbeginsel** houdt in dat je meer belasting betaalt naarmate je meer gebruikmaakt van overheidsvoorzieningen. Volgens het **solidariteitsbeginsel** ondersteunt de belastingbetaler de zwakkeren in de samenleving zoals bijvoorbeeld via bijstandsuitkeringen en huurtoeslagen.

Inkomsten en uitgaven (stroomgrootheden) van de collectieve sector hebben invloed op de schuld van de collectieve sector (voorraadgroothed). De collectieve sector geeft bij een **financieringstekort** meer geld uit dan dat zij binnenkrijgt, de **schuld** van de collectieve sector neemt dan toe. De leningen worden in de toekomst afgelost. Er is sprake van **intertemporele ruil** bij de collectieve sector.

Bij **monetaire financiering** leent de rijksoverheid geld van de monetaire financiële instellingen (particuliere en centrale banken). Hierdoor wordt de geldhoeveelheid in de economie vergroot. Er is sprake van **niet-monetaire financiering** omdat bij deze leningen de geldhoeveelheid niet toeneemt

10.3 Loon- en inkomstenbelasting

Hoe bereken je de te betalen loon- en inkomstenbelasting en de sociale premies volksverzekeringen?

Economie Integraal

In **box 1** wordt het **inkomen uit werk en woning** belast. Het belastbare inkomen is het bruto inkomen verminderd met de aftrekposten. De aftrekpost eigen woning is de hypotheekrente verminderd met het eigenwoningforfait. Het belastingtarief is progressief in box 1. Dit volgt het draagkrachtbeginsel. Tot en met de 2de schijf zijn de premies volksverzekeringen proportioneel. Het premiepercentage verandert niet. Over de schijven 3 en 4 worden geen extra premies meer betaald. De premieheffing bij hogere inkomens is daarom degressief.

In **box 2** wordt een **aanmerkelijk belang** in een vennootschap (bijvoorbeeld een besloten vennootschap) of coöperatie belast.

Voor het belastbaar inkomen in **box 3** telt het vermogensbezit op 1 januari zoals spaargeld, aandelen en een tweede woning. Na aftrek van het heffingsvrije vermogen ontstaan de grondslagen sparen en beleggen. Hierover worden (verplichte) fictieve rendementen berekend. Daarover is 30% **vermogensrendementsheffing** verschuldigd in box 3.

Om te berekenen hoeveel inkomstenbelasting en sociale premies volksverzekeringen iemand moet betalen, tel je eerst de berekende bedragen uit box 1, 2 en 3 bij elkaar op. Dit bedrag wordt verminderd met de **heffingskortingen**.

10.4 Btw, accijnzen en autobelastingen

Waarom heft de overheid belastingen op de aanschaf, het bezit of het gebruik van producten en hoe worden deze heffingen berekend?

Consumenten betalen omzetbelasting **of belasting toegevoegde waarde**, afgekort btw, over hun aankopen. In Nederland zijn er drie btw-tarieven. Ondernemers moeten de btw die ze van hun klanten ontvangen, afdragen aan de Belastingdienst. Dit kunnen ze verrekenen met de btw die ze aan hun leveranciers betalen. De consument betaalt uiteindelijk alle btw.

Accijns wordt geheven op de verkoop van bepaalde goederen zoals alcoholische dranken, frisdranken, tabak en brandstoffen. Accijns is net als btw een indirecte belasting. Het profijtbeginsel is bij beide belastingen van toepassing. Accijnzen hebben vaak tot doel negatieve externe effecten tegen te gaan.

De **Belasting van Personenauto's en Motorrijwielen** (BPM) is de aanschafbelasting van personenauto's en motorrijwielen, en is net als de btw en de accijns een indirecte belasting, waarbij het profijtbeginsel geldt. De BPM voor personenauto's is afhankelijk van de CO₂-uitstoot. Hiermee wil de overheid consumenten stimuleren om auto's met een lage CO₂-uitstoot te kopen.

Als je privé een auto of een motor koopt moet je naast BPM ook nog 21% btw betalen. Als je in een auto van de zaak rijdt, moet je jaarlijks een door de belastingdienst bepaald percentage over de cataloguswaarde bij je inkomen optellen (de **bijtelling**) genoemd.

De **motorrijtuigenbelasting** of wegebelasting is ook een indirecte belasting. Eigenaren van een motorrijtuig zijn elke periode verplicht motorrijtuigenbelasting te betalen. De hoogte van het belastingbedrag hangt af o.a. van de CO₂-uitstoot en het gewicht van het voertuig. Daarmee is ook de motorrijtuigenbelasting een voorbeeld van toepassing van het profijtbeginsel. Diverse politici zijn voorstander van een vervanging van de motorrijtuigenbelasting door **rekeningrijden** met een **kilometerheffing**. Dit zou kunnen leiden tot een verdere verlaging van de CO₂-uitstoot en afname van de filedruk.

Samenvatting

Hoofdstuk 11 Risico en verzekeren

11.1 Risicoavers gedrag en polis

Waarom zou je je willen verzekeren en onder welke voorwaarden kan dat?

Nederlandse gezinnen hebben een grote afkeer van het dragen van risico's. Dit heet **risicoaversie** of risicoafkeer. Om die reden worden verzekeringen afgesloten.

Als je een verzekering afsluit, moet je een **verzekeringspremie** betalen. Alle premies samen vormen een groot bedrag. Een groot deel daarvan gebruikt de verzekeringsmaatschappij voor de **schade-uitkeringen**. Door je te verzekeren en premie te betalen, ben je **solidair** met degenen die schade ondervinden. De **polis** is het bewijs dat je verzekerd bent. In de **polisvoorwaarden** staat tegen welke risicoschade je bent verzekerd en onder welke voorwaarden de schade wordt vergoed. Diverse verzekeringen kennen een **eigen risico**: een deel van de schade wordt dan niet vergoed. **Uitsluitingen** zijn schadegevallen die niet door de verzekeringsmaatschappij worden vergoed. In geval van **schuld** vergoedt de verzekeringsmaatschappij de schade, maar er mag geen sprake zijn van opzet of nalatigheid.

De meeste verzekeringen kun je vrijwillig aangaan, ze zijn niet verplicht. Sommige verzekeringen heeft de overheid verplicht gesteld. Je kunt spreken van **verplichte solidariteit**. Daarvoor zijn verschillende redenen:

1. Zonder verzekering kun je de schade niet betalen
2. Vanwege de hoge premie zouden velen geen verzekering willen afsluiten, waardoor er te weinig geld binnenkomt om alle schades te kunnen betalen en
3. Sociale solidariteit.

11.2 Moral Hazard en averechtse selectie

Om welke redenen gebruiken verzekeraars eigen risico's, premiedifferentiatie en uitsluitingen?

Van **asymmetrische informatie** is sprake als er bij een van de marktpartijen sprake is van onvolledige informatie. Deze asymmetrische informatie kan leiden tot moral hazard en tot averechtse selectie.

“**Moral hazard**” of moreel risico is het risico veroorzaakt door onzorgvuldiger gedrag van de verzekerden omdat zij zijn verzekerd. Verzekeraars reageren hierop door in hun polisvoorwaarden uitsluitingen en eigen risico's op te nemen. Het eigen risico moet voorkomen dat je je minder risicovol gaat gedragen. Zelf veroorzaakte schade aan eigen bezittingen wordt uitgesloten van schadevergoeding. Opzettelijk wangedrag is wettelijk verboden. Asymmetrische informatie kan samengaan met **averechtse selectie**: verzekerden met veel schade (slechte risico's) blijven in de verzekering, verzekerden met weinig schade (goede risico's) vertrekken. De verzekeraar probeert juist de goede risico's te verzekeren, en de slechte niet of tegen betaling van hogere premies (**risicoselectie en premiedifferentiatie**). En sommige risicoschades worden uitgesloten voor dekking.

Om deze redenen grijpt de overheid in Nederland in. Zo is de zorgverzekering verplicht.

Zorgverzekeraars moeten iedereen accepteren (acceptatieplicht). Om te voorkomen dat verzekeraars zich alleen richten op jonge en gezonde mensen (risicoselectie) en dat er verzekeraars zijn die naar verhouding veel ongezonde mensen hebben verzekerd, is er in Nederland een **vereveningsfonds**.

Ook de WA-bromfiets- en WA-motorrijtuigenverzekering zijn verplicht. En door verplicht sociale premies en belastingen af te dragen heeft iedereen in Nederland recht op sociale uitkeringen en voorzieningen.

11.3 Particuliere verzekeringen

Hoe zit met de dekking van particuliere verzekeringen?

Volgens de wet ben je aansprakelijk voor schade die je toebrengt aan anderen: **wettelijke aansprakelijkheid (WA)**. Het betekent dat je dergelijke schade altijd moet vergoeden. Met een **aansprakelijkheidsverzekering voor particulieren (AVP)** kun je je hiertegen verzekeren. De AVP dekt geen schade die je met een auto, motor, scooter of vaartuig veroorzaakt. Daarvoor moet je je apart verzekeren. Een **rechtsbijstandverzekering** verzekert je van juridische hulp bij geschillen. Een **reisverzekering** keert uit bij diefstal, verlies, een ongeluk of schade tijdens je (vakantie)reis. Je kunt kiezen voor een eenmalige of doorlopende reisverzekering. Voor auto's en motoren moet je net als bij een scooter verplicht **WA verzekerd** zijn. Maar de verzekering kan worden uitgebreid tot **WA-plus** of **WA+volledig casco**. Als je geen schade hebt geclaimd, krijg je als beloning een premiekorting of **no-claimkorting (bonus)**. Bij het claimen van schade raak je je premiekorting geheel of gedeeltelijk kwijt (**malus**). De bonus/malus-regeling is een voorbeeld van premiedifferentiatie. Volgens de **zorgverzekeringswet** ben je wettelijk verplicht een zorgverzekering af te sluiten. Elke zorgverzekeraar is verplicht een basisverzekering of **basispakket** aan te bieden. Als je meer kosten vergoed wilt krijgen, kun je een **aanvullende verzekering** afsluiten. De zorgpremie bestaat uit twee onderdelen: een **nominale en een inkomensafhankelijke premie**. Ter voorkoming van risicoselectie is er **acceptatieplicht** voor zorgverzekeraars. Om moral hazard te voorkomen geldt een **eigen risico**.

Om de zorgverzekering voor iedereen betaalbaar te houden, krijgen laagbetaalden vergoeding voor hoge zorgpremies (**zorgtoeslag**). En wordt geld uit het **vereveningsfonds** verdeeld over de zorgverzekeraars.

11.4 Sociale zekerheid in Nederland

Hoe is het stelsel van sociale zekerheid in Nederland georganiseerd?

Het **sociaal bestaansminimum** is het bedrag dat minimaal nodig is om van te leven. De overheid heeft bepaald dat dit bedrag voor alleenstaanden 70% en voor gehuwden/samenwonenden samen 100% van het minimumloon bedraagt. Er is sprake van **verplichte solidariteit**: de premies, uitkeringen, voorzieningen en voorwaarden zijn verplicht voorgeschreven door de overheid. Als de uitkeringen telkens worden verhoogd met de stijging van de consumentenprijzen (van de CPI zijn afgeleid), zijn de uitkeringen **waardevast**. Als de uitkeringen worden verhoogd met de stijging van het gemiddelde loonniveau is er sprake van **welvaartsvaste uitkeringen**. De overheid heeft een informatievoordeel (**asymmetrische informatie**) ten opzichte haar burgers. Er bestaat dan het gevaar voor misbruik van de sociale zekerheid.

Economie Integraal

Het grootste deel van de sociale verzekeringen in Nederland wordt gefinancierd volgens het **omslagstelsel**. Het omslagstelsel houdt in dat de door werknemers en werkgevers betaalde premies nog in hetzelfde jaar worden doorgesluisd naar de uitkeringsgerechtigden. Bij het **kapitaaldeckingsstelsel** betaalt de verzekerde premies die vervolgens door een beheerfonds worden belegd zodat later de uitkeringen kunnen worden uitgekeerd. Elke werkende spaart zo als het ware voor zijn eigen sociale uitkering.

11.5 Sociale verzekeringen en voorzieningen

Wat zijn de doelstellingen van enkele sociale verzekeringen en hoe bereken je de uitkeringen?

Er wordt onderscheid gemaakt tussen sociale verzekeringen en sociale voorzieningen.

Sociale **verzekeringen** worden hoofdzakelijk **betaald uit de sociale premies**. De **sociale verzekeringen** worden onderverdeeld in volksverzekeringen en werknemersverzekeringen. Iedereen die in Nederland woont en/of werkt heeft recht op de **volksverzekeringen**. Het gaat om uitkeringen volgens de **AOW (Algemene Ouderdomswet)**, **ANW (Algemene Nabestaandenwet)**, **Wlz (Wet langdurige zorg)** en de **AKW (de premievrije Algemene Kinderbijslagwet)**.

Alleen *werknemers* hebben recht op de **werknemersverzekeringen**, bijvoorbeeld een uitkering volgens de **WW (werkloosheidswet)** of de **WIA (Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen)**.

Sociale **voorzieningen** worden betaald uit **belastingen**. Elke *burger* heeft recht op de uitkeringen. Het gaat bijvoorbeeld om de **bijstand** en de **WAJONG**-uitkeringen volgens de **Participatiewet**.

Samenvatting

Hoofdstuk 12 Risico, beleggen en ondernemen

12.1 Risico's van sparen en beleggen in aandelen

Wat zijn de risico's van sparen en beleggen in aandelen?

Een belegger kiest voor een verdeling over diverse soorten beleggingen om risico's te beperken. Het rentepercentage dat een bank per jaar vergoedt op een spaarrekening is de **nominale rente**. Het **reële spaarsaldo** bereken je door de nominale rente op te tellen bij je spaargeld en te delen door de prijsindex. De **reële rente** bereken je door de procentuele toename van het reële spaarsaldo te nemen.

Als aandeelhouder heb je recht op **dividend**. Je kunt ook **koerswinst** maken door aandelen voor een hogere prijs te verkopen dan dat jij er voor hebt betaald. De **koers-winstverhouding** geeft de verhouding tussen de prijs van een aandeel en de winst per aandeel. Het **dividendrendement** is het dividend per aandeel gedeeld door de aankoopprijs van het aandeel. Het **netto aandelenrendement** is het netto dividend per aandeel plus de koerswijziging per aandeel als percentage van de aankoopkoers van het aandeel.

De gewone aandelen van Nederlandse beursgenoteerde nv's worden verhandeld op de **effectenbeurs** in Amsterdam (NYSE Euronext, Beursplein 5). De koersen komen tot stand door vraag en aanbod en zijn afhankelijk van de winstverwachtingen van de nv, de rentestand en de economische ontwikkeling in een land.

Met een belegging in aandelen loop je meer risico dan met spaargeld. Als een bedrijf geen winst maakt, ontvangen aandeelhouders geen dividend. Als het bedrijf failliet gaat, zijn de aandeelhouders hun geld kwijt. De bedragen op een spaarrekening zijn tot € 100.000 door DNB gegarandeerd via het **depositogarantiestelsel**.

12.2 Risico's van beleggen in obligaties

Wat zijn de risico's van beleggen in obligaties?

Een **obligatielening** is een grote langlopende lening die is opgesplitst in kleinere schulddelen, die obligaties worden genoemd. De prijs die beleggers bij de uitgifte betalen is de **emissiekoers**. Een obligatie met een emissiekoers hoger dan de nominale waarde, wordt **boven pari** verkocht. Andersom wordt een obligatie **beneden pari** verkocht, als de koers onder de 100% ligt. Bij een koers van 100% spreken we van koers **a pari**.

Obligatiehouders krijgen een vast rentepercentage over de nominale waarde: de **couponrente**. Een belegger kan via een beleggingsrekening bij een bank obligaties kopen en verkopen op de effectenbeurs. De prijs van obligaties (**obligatiekoers**) kan afwijken van de nominale waarde of de emissiekoers. Ook bij obligaties komt de beurskoers tot stand door vraag en aanbod. Een obligatielening is een schuld, die moet worden terugbetaald (afgelost). Een obligatielening wordt altijd à pari afgelost, dat wil zeggen altijd tegen 100% van de nominale waarde.

Obligatiekoersen veranderen onder invloed van veranderingen in vraag en aanbod. Als de gemiddelde marktrente stijgt tot boven de vaste couponrente zullen beleggers de betreffende obligatie alleen willen kopen tegen een lagere koers. De koers hangt ook af van het **kredietrisico** of de **kredietstatus** of de **rating** van de obligatie. Hoe lager (hoger) het risico, hoe hoger (lager) de koers van een obligatie. Als aandelen door hoge dividenden en winstverwachtingen relatief aantrekkelijker worden als belegging, zal de vraag naar aandelen stijgen en die naar obligaties afnemen.

Obligatiehouders willen hun obligaties verkopen om aandelen te kopen. Het gevolg is dat de koersen van de aandelen stijgen en die van obligaties dalen.

Het **couponrendement** of de effectieve rente bereken je door de couponrente te delen door de aankoopkoers. De variabele rente op een spaarrekening kan dalen, maar de couponrente die een obligatie uitkeert blijft hetzelfde. Als het bedrijf failliet gaat hebben obligatiehouders meer rechten dan aandeelhouders.

12.3 RISICO'S VAN EEN EIGEN BEDRIJF

Welke risico's loop je bij het runnen van een eigen zaak?

Een **ondernemer** is iemand met een eigen bedrijf. Hij loopt een **economisch risico**, omdat hij geen inkomen verdient, als zijn bedrijf geen winst maakt. Winst maken is noodzakelijk voor een bedrijf. Het is inkomen voor de eigenaar, die dat ziet als een beloning voor het ondernemersrisico dat hij loopt. Winst kan worden gebruikt voor de financiering van investeringen of worden gereserveerd als buffer voor slechte tijden. Ook loopt het bedrijf personeelsrisico's, schaderisico' en voorraadrisico's.

Een **balans** is een overzicht van de bezittingen, de schulden en het eigen vermogen van een bedrijf op een bepaald moment. De balansposten zijn **voorraadgrootheden**.

Aan de debetzijde van de balans staan de **activa (bezittingen)** van het bedrijf. Aan de creditzijde van de balans staan de **passiva** (vermogens) die aangegeven hoe het bedrijf zijn bezittingen heeft gefinancierd. Het vermogen bestaat uit vreemd vermogen en eigen vermogen. **Vreemd vermogen** is geleend geld. Het zijn de schulden van organisatie. **Eigen vermogen** is het totaal van de bezittingen (totale activa) minus het totaal van de schulden. Het kan gaan om door de eigenaren ingebracht vermogen of om opgebouwde reserves.

Winst is het verschil tussen de opbrengsten van je onderneming en de gemaakte kosten.

Winst maken is essentieel voor iedere commerciële (winstgerichte) onderneming. Ook niet-commerciële ondernemingen willen inzicht in hun opbrengsten en kosten. De **winst-en-verliesrekening** is een overzicht van alle opbrengsten en kosten van een onderneming in een bepaalde periode. De posten op de winst-en-verliesrekening zijn **stroomgrootheden**.

De **ondernemingsvorm** van een bedrijf is de juridische vorm van het bedrijf. De ondernemingsvormen eenmanszaak en vennootschap onder firma behoren tot de **natuurlijke personen**. Dat wil zeggen dat de eigenaar of eigenaren hoofdelijk aansprakelijk zijn voor de schulden van de onderneming. Schuldeisers kunnen dan ook het privévermogen van de eigenaren aanspreken.

Economie Integraal

De ondernemingsvormen besloten vennootschap en naamloze vennootschap, zijn **rechtspersonen**. Dat wil zeggen dat er juridisch een scheiding is tussen het zakelijke eigen vermogen van de onderneming en het privévermogen van de aandeelhouders. Schuldeisers kunnen niet aan het privévermogen van de aandeelhouders komen. **Stichtingen** en **verenigingen** zijn rechtspersonen die een ideëel doel nastreven. Het zijn niet-commerciële ondernemingen zonder winstoogmerk.